

Tartalom

P. NAGY István: Levél a főszerkesztőnek (vers)	3
BENEDEK Miklós: Verset, párnán (kispróza)	5
DEÁK Botond: Bűnhődés ■ A palack ■ A letisztulás (versek)	7
LÁBADI Dávid: A kocsmá ■ Kiszzenvedés ■ Tiszta Kafka ■ Szembesülés (kisprózák)	9
PÁL Sándor Attila: A felhők ■ A szerelem ■ A táncos (versek)	15
PISZÁR Ágnes: „Áthúzott versek” (Danyi Zoltán: <i>Több fűhér</i>)	17
LÁBADI Lénárd: Szürreális pornográfia (Bezzeg Gyula fotóiról)	21
JUNG Károly: Dugovics Titusz tündöklése és bukása (tanulmány)	26
DANYI Magdolna: József Attila Eszmélet című versciklusának mondatstilisztikai elemzése (tanulmány)	51
POMOGÁTS Béla: Fél évszázados barátság (emlékezés)	60
KÁNTOR Lajos: Táguló optika (értekezés)	67
Gilles DELEUZE–Félix GUATTARI: Kisebbségi nyelv, kisebbségi politika (LOSONCZ Márk fordítása) (tanulmány)	73
LOSONCZ Márk: Deleuze/Guattari és a kisebbségek forradalma (tanulmány)	87
A megkerülhetetlen (GARAY Bélával SZABÓ József beszélgetett)	97
Színházreflexek (MÉSZÁROS Árpáddal BRENNER János beszélget)	104
MAGÓ Attila: „Mi akkor is itt vagyunk” (<i>Mérföldkő – a Tanyaszínház előadásáról</i>)	114
CSORBA Béla: Theophülaktoszról – még egyszer (Adalék Jung Károly megjegyzéseihez)	123

Mérföldkő. Bach Máté fotója

A fedőlapon Bach Máté fotójának részlete

A Híd honlapja: www.hid.rs

CIP – A készülő kiadvány katalogizálása

A Matica srpska Könyvtára, Novi Sad

82+3

HÍD : irodalmi, művészeti és társadalomtudományi folyóirat /
Főszerkesztő Faragó Kornélia. – 1. évf., 1. sz. (1934) – 7. évf., 15. sz. (1940) ; 9. évf., 1. sz.
(1945)– . – Újvidék : Forum Könyvkiadó Intézet, 1934–1940 ; 1945–. – 23 cm

Havonta

ISSN 0350–9079

COBISS.SR-ID 8410114

HÍD – irodalmi, művészeti és társadalomtudományi folyóirat. – 2012. november. Kiadja a Forum Könyvkiadó Intézet. Igazgató: Németh Ferenc. Szerkesztőség és kiadóhivatal: 21000 Novi Sad, Vojvoda Mišić u. 1., telefon: 021/457-216; a Híd honlapja: www.forumliber.rs; e-mail: hid@forumliber.rs – A Szerb Köztársaság Tudományügyi és Technológiai Minisztériuma által tudományosnak (M53) minősített folyóirat. – Szerkesztőségi fogadóóra kedden 10-től 11 óráig. – Kéziratokat nem őrzünk meg és nem küldünk vissza. – Előfizethető az Izdavački zavod Forum 840-905668-94-es számlára (broj modela 97, poziv na broj [odobrenje] 16-80250-742131-00-04-820); előfizetéskor kérjük feltüntetni a Híd nevét. – Előfizetési díj 2012-re belföldön 1200 dinár. Egyes szám ára 120, kettős szám ára 200 dinár. Külföldre és külföldön egy évre 60 EUR – Készült az Ideál Nyomdában, Újvidéken.
– YU ISSN 0350-9079

Deleuze/Guattari és a kisebbségek forradalma

„Deleuze nyers kíméletlenséggel fogalmazza meg a dolgot: a kisebbségek számára a kapitalizmus szétverése a kérdés.”

(Éric Alliez)

„Egész Kelet-Európában főleg a kisebbségek voltak hajlamosak a baloldali forradalmiságra. A zsidók szerepét a kommunista mozgalomban mindenki ismeri, de ne feledkezzünk meg a lett lövészekről, Lenin pretoriánus gárdájáról [...], a magyarországi és csehországi német szociáldemokráciáról, a bajor szeparatizmus és kommunista fölforgatás egybeeséséről a húszas években és így tovább. Az erdélyi magyarok sem voltak kivételek.”

(Tamás Gáspár Miklós)

1. Soha senki még nem tulajdonított ekkora jelentőséget a kisebbségeknek. Deleuze és Guattari eszmefuttatásaiban a kisebbség ontológiai elvvé női ki magát, a kisebbség itt maga a létesülés, maga a teremtés, túl a pusztá adottságokon, túl a zavaros káoszban. A korai Deleuze Bergson-értelmezésének következtetései a minőségi és a mennyiségi sokaság kapcsán új fényben tűnnek fel. A kisebbségivé válás azt jelenti, hogy egy megszámlálhatatlan halmaz részei vagyunk, tehát nincsen olyan számsor, amelynek homogén szempontrendszerével leírhatnánk helyzetünket. A valódi kisebbség egy kvalitatív multipllicitás. Egy, kettő, három... – ezek a szavak itt aligha jelentenek bármit is... „Csak a többségnek van történelme...” – a kisebbségi létesülés folyamata nem egymásra következő, ok-okozati sorozatok mentén zajlik, nem az átfogó célokra alárendelt világtörténelem általánosságában, hanem az eseményszerű, kreatív időben, amely megbontja a többség uralmát. Elegendő végigtekinteni a Kafka-könyv példán, hogy láthassuk, mennyire rugalmas meghatározásról van szó: kisebbségiek a bogárrá váló emberek, a majomná változó politizáló írók, a kurvák mint a háborús gépezetek megszöktetői, talán még a cselédlányok is..., de más

szövegekben kisebbségek a gyerekek, a növények, a molekulák is... A kisebbség fogalmának terjedelme rendkívüli módon kiszélesedik, de nem azért, hogy felfújódó léggömbként egyszer csak kipukkadjon, ugyanis a fogalom tartalma e növekedéssel még nem lesz szegényebb. A matematizálás szigorúsága és a fogalmi nomadizmus kéz a kézben járnak. Sem a többségi, sem a kisebbségi nem jelöl pontosan körülírható csoportot. Kifejezetten relacionális, dinamikus meghatározásokról van szó: a kisebbségi létesülés mindenekelőtt annyit tesz, mint nem osztózni a többségi erőfölényben, mint teremtő módon viszonyulni az eleve adotthoz képest. Ha filozófiatörténeti párhuzam után kutatunk, akkor az adornói nem-identitásban lelhethetünk a legközelebbi rokonra (és ne feledjük a negatív dialektika dicséretét a *Mi a filozófia?* fejtegetéseiben): mindarra érvényes, ami valamilyen módon más, mint a bármire ráhúzható egyetemesség elvontsága, és más, mint a rögzített osztályozások könnyedén nyitható fiókjai – új típusú, az általánosnak alávetetlen partikularitás, a fennálló renddel szemben alternatívaként szolgáló heterogenitás. Nem az identitás újabb odüsszeiája ez, hanem az egyre sokasodó különbségek zónájában való részvétel. Hazatérés nélküli nyugtalan mozgás, hiszen Ithaka nem létezik. Anélkül, hogy bárhol lehorgonyoznánk...

2. A Deleuze és Guattari által méltatott inventív irodalomnak semmi köze ahhoz a kisebbségi íróhoz, aki folyton a kultúraköziség határhelyzetéből kíván szimbolikus tőkét kovácsolni az önmitologizáló identitásnarratívák piacán, aki szüntelenül önnön idegenségébe, bizonytalan státusába fektet be, abban bízva, hogy valakit majd csak lelkesíteni fognak az általa kínált felemásan egzotikus leírások. A szerzőpáros nyelvezetével szólva: az ilyen író képtelen a kollektív deterritorializációra („ahogyan a radír szabadít fel”). Legyen mégoly kritikus elme, maga is a késő kapitalista *etnobusiness* kalmára, irodalmi eszközökkel. Mennyivel más, mint az, aki a „saját” normálja, aki a többség uralmát belülről feszíti szét. Deleuze és Guattari nem az állítólagos monarchikus multikulturalizmust ünneplik, hanem sokkal inkább Kafka posztmonarchikus tapasztalatát ragadják meg, a birodalom utáni kor szökésvonalait, amelyekben egy jóval sokrétűbb létesülés bontakozik ki, a megszámlálható halmazokon túl. Ugyanakkor szem előtt kell tartanunk, hogy a többséget immanens módon meghaladó irányulás dicsérete (minduntalan hangsúlyozzák, hogy az igazi kisebbség a többségen belül fejt ki tevékenységét, nem pedig kívülálló csoportként) mögött rejlő normativitás nem magától értetődő a deleuze-i életmű felől tekintve sem. A Nietzsche-kötetből az élet olyan önaffirmációjának akarását olvashatjuk ki, amely független a Másik általi elismeréstől, amely egy teljességgel autonóm mezőben zajlik. Az Úr csakis önmagára támaszkodik, míg a Szolga,

a nyájszellem ereje abból fakad, hogy elvonja, kisajátítja az erők vitalitásától duzzadó hatalmát – a gyengék alantassága azt jelenti, hogy az erők életakarásán élőködnek, azt fertőzik meg, innen ered az uralmuk. Ehhez képest a kisebbségek elmélete azt kívánja tőlünk, hogy azonosíthatatlan vírusként szálljuk meg a látszólag erősebb többséget anélkül, hogy mi magunk bármilyen pozícióval (történelemmel, hagyománnyal, elbeszéléssel...) rendelkezni. A teremtő létesülés immár a rögzített, intézményesített közeg belsejéből tör fel – ez Deleuze és Guattari parazita programja. Nyilvánvaló, hogy a dialektikával való küzdelemnek vagyunk szemtanúi. Miként lehet a világot másként felvázolni, mint az ellentétek viaskodását? Egyfelől lehetőségként kínálkozik a minden másághoz képest önálló életaffirmáció felmagasztalása (így lehetett csatasorba állítani az Úrnak a Szolgához való paradox nem-viszonyának nietzscheánus értelmezését a dialektikus hegeli változattal szemben), másfelől azonban az autentikus teremtést, a minőségi különbségek létesülését úgy is be lehet mutatni, mint a többségen belüli kisebbséggé válást. A két fogalmi stratégiában van valami közös: mindkettő elutasítja, hogy a harcot binárisan, egymással szemben álló térfelek összecütözéseként fogja fel. Ennek súlyos következményei vannak. A kisebbségek nem nyújtanak semmi újat a többségi nemzethez képest mindaddig, míg pusztán szemben állnak vele és megmaradnak az alárendelt, függőségi viszonyban, ráadásul kicsiben, a maguk intézményeiben a többségre jellemző dominancia-gyakorlatokat tükrözik vissza. A gettón belül is leképeződhet a többség hatalmi logikája. Az ilyen közösségek titokban vagy nyíltan olyan nemzetállamról álmodoznak, amelyben ők maguk lesznek a hierarchia csúcán, nem pedig a nemzetállam, mint a kisebbségekre nézve szükségszerűen elnyomó, tragikus kimenetelű instancia végéről. Ha fordul a kocka, ők maguk lesznek kíméletlenül többségek. Oly sok, az anyaország határain kívül rekedt kisebbségi gyűlöli az anyaország mérföldekkel odébb élő kisebbségi csoportjait – módfelett örülnek, hogy legalább imaginárius módon többségek lehetnek (márpedig a preindividuális szinten zajló elköteleződések számítanak igazán); és rögvest a többségi álláspontot foglalják el, amint a körülöttük levő faji, nemzeti vagy szexuális kisebbségekről esik szó. Panaszuk nem elégíthet ki bennünket, mert éppen a lényegen, a kisebbségeknek a többség általi alávetésén nem kívánnak változtatni, csupán egy dialektikus kifordításra vágnak. Megmaradnak a számukra a priori nemzetállami keretek között. Nem is annyira a dominancia megléte fáj nekik, mint inkább a dominancia hiánya – a részükről. Ne gondoljuk, hogy a virtuálisan többségi kisebbségek csak eltanulják a többségtől a gyűlöletet, hiszen kezdettől fogva adott a többségi szerkezetű kollektív fantáziájuk, amely nem másodkézből

való. A valódi kisebbség azonban, amely nem pusztán alrendszer, Deleuze és Guattari szerint nem a kisebbség *versus* többség ellentétében gondolandó el (*non opposita, sed diversa* – idézi oly gyakran a spinozista Deleuze; *non-coïncidence*, mondja Paul Patton), hanem a fennálló viszonyoktól eltérő logikában. Nem a többségi hatalom kisebbségi ellenpontozására vagy a többséggé válásra, mint egy újabb aszimmetriára van szükség, nem is az uralmi egyensúly kalkulatív mérícskélésére. A szerzőpáros nem becsüli le az „axiomatikán belül megmaradó” kisebbségi közösségek törekvéseit, mi több, kiemeli helyi harcaik jelentőségét, de a voltaképpeni célkitűzés valami másra irányul. Philippe Mengel úgy vélte, hogy a kisebbségek deleuze-i túlértékelése szükségszerűen a demokrácia leértékeléséhez vezet. Amennyiben a demokrácián a – nem szükségszerűen számbeli – többség uralmát értjük, akkor valóban.

3. Nem véletlen a kapitalizmus és a modern nemzet története közti számos egybeesés. Az egységes piachoz vezető „nagy átalakulás” (Polányi), amelynek során a munkaerő, a föld és a pénz mint fiktív áruk a kereslet-kínálat-ár egyazon síkján zajló mechanizmusába kerülnek, a nacionalizmus kibontakozásával párhuzamosan zajlik. Az eredeti tőkefelhalmozás, az *enclosures* idején a paraszti néptömegeket megfosztják a megélhetés alapvető feltételeitől, a termelőeszközeiktől és szociokulturális terüktől, miközben a nemzeti munkaerőpiacra kényszerítik őket erőszakos módszerekkel (a szegénység kriminalizációja, a munkakerülés büntetése stb.). Az élet feletti ellenőrzés elvesztésétől egyenes út vezet a nemzetben való tagsághoz. Aki elvesztette életét, az imaginárius nemzeti közösségben elnyeri azt, így szól az ígéret. Ez mindig államszervezeti kérdés is: a nemzeti alapon történő intézményesítés, egységesítés kezeskedik arról, hogy senki se maradjon kategoriális identitás nélkül, hogy minden zavaró másságot ki lehessen küszöbölni (a nemzetállam mindig nemzetromboló is egyúttal), a nagy étvágyú munkaerőpiac legnagyobb megelégedésére. Az egyetlen nyelven való oktatás, az oktatás nemzetiesítése, mint azt Ernest Gellner fejtegetéseiből tudjuk, eredendően egy gazdasági vállalkozás része, így biztosítják a megfelelő humán tőkét. A nemzetben való részvétel mint érzelmi és racionális motivációforrás gazdasági ösztönzőként szolgálhat, egy kollektív üzlet részeként. Ahogyan a javak és szolgáltatások nem-piaci cseréjének tere csökken, úgy válik egyre homogénebbé a „valahová tartozás”. A premodern indoeurópai társadalmak zárt, kasztos, kvázi-etnikai rendjei átadják helyüket a nyitott, átjárható, anonim osztályoknak, amelyek egy közösen osztott társadalmi mezőben helyezkednek el. Ugyanakkor a nemzet mint állami-piaci konglomerátum mindig feltételezi az elnyomott Másikat, kívül és belül egyaránt: így például az angliai kapi-

talizmus elképzelhetetlen a megvetett-gyarmatosított Írország nélkül, ahogyan a nemzetállam kényszerítő mechanizmusaira is a kisebbségek elfojtása érdekében van szükség. A piaci verseny konfliktusterében, ahol mindenki harca folyik mindenki ellen, a *ressentiment* előbb-utóbb a más-ság ellen irányul. Európa abszolút kisebbségei, vonják le a gyűlölködők a következtetést, képtelenek a kapitalizmusban való méltányos részvételre: a szegény cigány nomadizmusa szökésvonal a munkaerőpiac kényszeréhez képest, a gazdag zsidó nemzetközi spekulációja pedig nomadizmus a helyi reálgazdaság vállalkozói kreativitásához képest. Az előbbi csökönyösen ellenáll a piaci társadalom követelményeinek, az utóbbi pedig túlon túl jól teljesít. Ám a gyűlöletük nemcsak azok ellen irányul, akikről úgy vélik, hogy nem a munkájukból, illetve a termelékenységüket előremozdító tőkéből élnek meg, hanem minden kisebbségi csoport ellen, amely konkurenciát jelent a munkaerőpiacon (ugyan a nemzeti tőke felhalmozása igényli az olcsó munkaerő importját, az importáru is utálat tárgya). Az egyik nem akar dolgozni, a másik nem úgy akar dolgozni, ahogyan kellene, a harmadik pedig elveszi a munkahelyeket... – a nemzeti paranoia élőködőket lát minden irányban. A „strukturális antiszemitizmus” terminusa nyomán mi strukturális kisebbségellenességről beszélhetünk, mert a gyűlölet terjedése a rendszer természetéből fakad (és Jugoszlávia felbomlását sem érthetjük meg anélkül a túlfeszített versenykényszer nélkül, amelyet a neoliberais világrend gyakorolt a tagköztársaságokra). Alig látható, szinte megragadhatatlan negatív diszkrimináció a munkáltatásban, biopolitikai szelekció a szociális támogatások juttatásában, a kisebbségi szimbólumrendszerek elnyomása a mindennapokban, egyre nehezebben teljesíthető legitimáció-kényszer minden autonómiával kapcsolatos jogigény vonatkozásában, a más-ság bezárása a privát szférába, marginalizálása... – ezek az érték(esítés) válságában tengődő késő kapitalizmus jegyei. A rendszer megbontja a területek közti határokat, majd újra megerősíti azokat, globalizál és bevon az egyetemes hálózatba, majd kirekeszt, bekebelezi és kommodifikálja a piaci viszonyokon kívül maradt szférákat, majd kiveti azokat magából... A kisebbségek pedig ide-oda sodródnak a tőkefelhalmozás fluxusaiban. A többségi azzal ismeri el a kisebbségi lét nyomorúságos voltát, hogy folyton attól retteg, kisebbségivé válik, sőt, gyakran azt állítja, hogy ő maga is már most kisebbségi a saját hazájában...

4. „Hogy a munkásnép figyelme elvonassék a gazdasági kérdések fejtegetéséről, s hogy így mind zavartalanabban legyen kizsákmányolható, a vagyonos osztály a legbecstelenebb sovinizmusba hajszolja a népet. Szóban és írásban igyekszik a burzsoázia a sovinizta örültséget a népbe oltani. S nem oktalanság-e az, hogy a munkások esztelen nemzetiségi

hajszáokban vesznek részt ahelyett, hogy életfeltételeik javításáért szállnának síkra?” – olvashatjuk egy 1891-es *Népszavában*. A nemzet a valódi társadalmi ellentétek pacifikálására szolgáló, olykor kifejezetten tragikus következményekkel járó ideologémának tűnhetett a munkásmozgalom számára (mint a szociáldemokrácia első világháborús árulásakor), ám ha eltekintünk a baloldal nemzetietlenségével, nemzeti nihilizmusával kapcsolatos olcsó sajtóközhelyektől (a *fin de siècle* jobboldali újságaihoz képest, amelyek hemzsegték a „hazátlan bitangok”, „kozmozopolita latrok” típusú szintagmáktól, alig hallhatunk már újat), feltárulhat előttünk a nemzet és a baloldal szövevényesebb viszonya. A modern nemzetfejlődés és a kapitalizmus kibontakozása ugyan elválaszthatatlanok egymástól, a nemzet szerepe mégis ambivalens: egyúttal maga is egy reményteli szökésvonal a közösségi szolidaritás, a tényleges egybetartozás igényét kielégíteni nem képes piaci társadalomhoz képest, nincs híján egy bizonyos „utópikus többletnek” (Bloch). A nemzet kulturális-politikai csoporttudatához való affektív folyamodás ennyiben tünetértékű. „Az árucseré ott kezdődik, ahol a közösségek végződnek...” – hangzik *A tőke* egyik mondata, Tönnies ellentétpárjait megelőzve. Korántsem véletlen hát, ha az antikapitalizmus oly gyakran a nemzeti-etnikai-őshonos önazonosságon keresztül fejt ki hatását, és hogy a rendszerellenes baloldal nem csupán legyintett e szökésvonalra, hanem igyekezett kihasználni a benne rejlő kohéziós erőt. A második világháború utáni dekolonizációs harcok dinamikáját vagy a mai latin-amerikai imperializmusellenességet meg sem érthetjük enélkül. Lásd továbbá az Otto Bauer, Rosa Luxemburg és Lenin írásai nyomán kibontakozó terjedelmes vitát a nemzeti önrendelkezésről, az autonómiáról és az internacionalizmusról. Kelet-Európa történelme és a magyar eszmetörténet is értelmezhetetlen ezen összefonódás figyelembevétel nélkül: Révai József (aki úgy vélte, hogy a kommunista párt csak akkor válhat naggyá, ha „múltja, gyökerei vannak a nemzeti életben”, és ekképpen fogalmazott: „Újra trianoni Magyarország vagyunk. Ez minden magyarnak fáj.”), Molnár Erik, Király István vagy Mőd Aladár életműve bezárul előttünk, ha ragaszkodunk a baloldal nemzetietlenségét illető vádhoz. A mozgalom nem kívánta átengedni a nemzeti problematikát a jobboldalnak, hanem épített rá, új szempontokkal járult hozzá a közösségi mítoszgyártáshoz. A nemzeti identitás nem vált érvénytelenné/érdektelenné, hanem eltérő hangsúlyokat kapott. Akármit gondoljunk is például a magyar eszmetörténetben oly fontos szerepet betöltő sztálinista nacionalizmusról, maga a kihívás, a baloldal építkezése a nemzeti érzésekre, nem idejétmúlt. „...ma az a baloldal, amely képtelen felfogni a nacionalizmusban rejlő rendkívüli utópikus vonzerőt [...], aligha remélheti, hogy képes lesz »kiszajátíta-

ni« ezeket a kollektív energiákat és gyakorlatilag politikai impotenciára kárhoztatja magát” – írja Fredric Jameson a politikai tudattalanról szóló könyvében.

5. „Azt hiszem, Félix Guattari és én, noha eltérő módon, de mindketten marxisták maradtunk. Mint látod, úgy véljük, hogy minden politikai filozófia a kapitalizmusnak és fejlődésének elemzésén fordul meg. Marxnál a legérdekesebb számunkra a kapitalizmus elemzése, mint immanens rendszeré, amely folyton meghaladja a korlátait, majd szembeszáll velük egy szélesebb formában, mert az alapvető korlát maga a tőke” – nyilatkozta Deleuze 1990-ben Antonio Negrinek, miközben a Marx nagyságáról szóló munkáját (*Grandeur de Marx*) tervezgette. A szerzőpáros nagyszabású vállalkozása, a kétkötetes *Kapitalizmus és skizofrénia* megannyi kijelentésével Marxra utal vissza: a történelmet a kapitalizmus felől lehet megérteni; minden termelés, a szubjektivitást, az életformákat is termelik; a kapitalizmus axiomatikájának határa maga a tőke; a tőke-, munkaerő- és áruforgalom lebontja a határokat, dekódol minden, a korábbi társadalmak és kultúrák által működtetett logikát; a rendszer vertikálisan és horizontálisan is egységesít, a világ egyazon immanenciasík uralma alá kerül, immár semmi sincs „kívül”; a kapitalizmus maga a létrejövés, a különbségek megállíthatatlan teremtése, a rögzíthetetlen dinamika („minden, ami szilárd volt, elporlik” – hangzik a *Kommunista kiáltvány* klasszikus mondata) – tehát túl kell lépni a kapitalizmus egyszerű tagadásán, mert az egyszerre reakciós és forradalmi; a kommunizmus nem a gondolkodás műve, nem egy megvalósítandó ideál, hanem belső szökésvonal, immanens törekvés (vö.: a „jövendő lacikonyhája” *versus* „a rendszer maga hozza létre sírásóit”); a rendszert csak összefüggéseiben, totalitásában lehet megragadni és támadni („...nem tudunk hozzányúlni a hatalomgyakorlás egyetlen pontjához sem anélkül, hogy abban a pillanatban ne az egészszel találjuk szembe magunkat [...]. Minden részleges forradalmi védekezés vagy támadás ily módon a munkásosztály harcához tartozik” – mondta Deleuze az értelmiségről és a hatalomról szóló, Foucault-val folytatott beszélgetésben.)... Ugyanakkor Deleuze és Guattari „hyper-marxizmusa” (Jacques Donzelot), „para-marxizmusa” (Jean-Jacques Lecercle) fontos hangsúlyeltolódást jelent a marxizmus ortodox változataihoz képest. *Először* is, a történelem számunkra nem egy megszakítatlan folytonosság, hanem törések, esetleges szituációk sorozata, túl az egyetemes célszerűségen. A kapitalizmus maga is a rendelkezésre álló pénz és a „szabad”, termelőeszközektől megfosztott munkások összeütközésének korántsem szükségszerű következménye (akárcsak az eredeti tőkefelhamozás aleatorikus olvasatában az althusserianusoknál). *Másodszor*, a felszabadulás

nem a magáért való osztálytudatnak a kitüntetett értelmiség általi kikényszerítése, nem tudatossá válás, nem a helyes reprezentációk segítségével kivívott eredmény, hanem új, autonóm életmódok teremtése itt és most. Felértékelődnek a szubtracionális háborús gépezetek: a vágyat a freudomarxizmusnál is mélyebben kell megragadni, szigorú határt kell vonni az ödipális szükségletek alanya és a teremtő libidinalitás között, rá kell mutatni a termelés és a vágy elválaszthatatlanságára... *Harmadszor*, a bővített tőkefelhalmozás logikája megbontja ugyan a határokat, mindent dekódol, ám ez a dinamika maga után vonja a reterritorializációt is (nemzet, család, állam, vallás – Deleuze és Guattari a neokonzervativizmus és a neoliberalizmus nászáról beszélnek; márpedig számukra a forradalom abszolút deterritorializáció). A tőkés rendszer tehát az alá- és fölérendelések leépítésével, a kreativitásnak való teret engedéssel, mindennek egyazon síkon való egyesítésével, az identitások heterogenizálásával felszabadító erejű, ám a rendszer a jellegéből fakadó ellentendenciákkal egyúttal a valódi termelés megakasztása is (*anti-production*), reaktív stabilizáció. *Negyedszer*, a munka nem a rendszer sírásója, hanem a tőke önértékesítő folyamatának szükségszerű aspektusa. Hogy a munka a szocializáció alapvető formája, ez a kapitalizmus jellegzetessége. A társadalmi gazdagság teremtésétől eltérően a munka nem az immanens vágyakra irányul, hanem az absztrakt érték szaporítására szolgáló öncél. A Munka és a Tőke gigantikus ellentmondásának taglalása helyett tehát úgy kell megragadni a kapitalizmus dinamikáját, mint e két mozzanat összefonódását – nem állnak egymással szemben, hanem csupán különböznek. Ezzel Deleuze és Guattari a munka elutasításának szövevényes hagyományához kapcsolódnak, különösen az olasz *operaismo/Autonomia Operaia* belátásaihoz (erről részletesebben: Thoburn, N., *Deleuze, Marx and Politics*, Routledge, London/New York, 2003, különösen a *Refusal of Work* című fejezet). *Ötödször*, a Deleuze és Guattari által felvázolt program többszörösen is túllép a hegelianizmuson: a haszontalannak minősített kritika, a pusztán élőködő tagadás, az – elnagyolt, ezért üres – ellentétekben való gondolkodás elvetésével. A dialektikán túli gondolkodás a rendszeren belül kibontakozó szökésvonalakra figyel, mindarra, ami kisebbségi önaffirmáció.

6. „A kisebbség hatóképessége, hatalma, amely nem más, mint a partikularitás, kifejezési formáját, illetve egyetemes tudatát a proletariátusban leli meg” – ezt a mondatot nem érthetnénk meg a szerzőpáros kapitalizmuselmélete nélkül. A Kafka-könyvben a „kisebbségi” és a „forradalmi” szinonimák („kisebbségi vagy forradalmi irodalom” – olvashatjuk többször is), sőt, Deleuze és Guattari egyenesen minden irodalomnak az intézményeket meghaladó forradalmi feltételeiről beszélnek, és Kafkát úgy mu-

tatják be, mint „a legidősebb módon menekülő, a szocializmusra, az anarchizmusra, a társadalmi mozgalmakra kapcsolódó” nomádot, majd a kereskedelmi, bürokratikus és gazdasági háromszögeket elemzik... Akit a kisebbségi írókat olvasva „nem ráz meg a politikai remegés, az mindent eltol”, mondják, és hozzátézik, hogy a teljes mértékben kollektív kisebbségivé válásban minden (mikro)politika. Miként értelmezzük hát a proletariátusnak és a kisebbségnek az összekapcsolását? A proletár és a kisebbségi végső soron azonosak. Mindketten deterritorializálják a fennálló rendet, és mindketten egyfajta hiányt testesítenek meg az eleve adott keretekhez képest (nem véletlen, hogy *A tőke* I. kötetében a „proletariátus” szó nem szerepel, Deleuze és Guattari pedig nagy előszeretettel használják a „hiányzó nép” kifejezést): nem egzisztálnak, hanem sokkal inkább inszisztálnak. Ez az absztrakt szökésvonal tud csak kitérni az absztrakt természetű kapitalizmus elől. Az eljövendőt immanens módon megelőlegező alanyiságról van szó, amely az egyneműsítő állami kényszerhez és a konfliktusokkal teli piaci versenyhez, a tőke önértékesítéséhez képest alternatív mozgásokat teremt. Transzverzális törekvés, a határokat felbomlasztó nomadizmus. Az antikapitalizmus, amely nem a munkásosztály hatalmának növeléséért küzd, hanem pontosan a munkásosztály (és minden osztály) felszámolásáért, nem a munka felszabadításáért, hanem a munka alóli felszabadításért, a proletariátust úgy fogja fel, mint ami *vanishing mediator* – nem adott és nem is fog létezni, tehát ennyiben csakis létesülés lehet, egy átmeneti kategória, kisebbséggé válás. Formális jellegénél fogva lehetőség szerint magába foglalhat mindenkit, egyetemes jellegű. Nem homogén ugyan, és központ híján van, de egyesíti azokat, akik ugyanabból vonulnak ki az új viszonyok irányában. A nemzeti kisebbségek, noha hajlamosak a többségi gyakorlat pusztá visszatükrözésére, azért lehetnek kitüntetett szereplők Deleuze és Guattari szerint, mert helyzetük folytán inkább hajlamosak a fennálló koordináta-rendszerrel való szakításra. Az alrendszerként értett kisebbségi, amint a számára mindig elnyomtatást, parazita-létet jelentő, többségi uralmat feltételező (nemzet)állami keretek és a strukturális kisebbségellenességgel járó piaci társadalmon túli föld felé irányul, szökésvonallá, valódi kisebbségivé lesz, és ez a minorizálódás a többségi hatalom logikájának, és egyáltalán, minden uralomnak a vége. Egy csoport kivonulásindexe annál nagyobb, minél kevésbé ellenőrizhető a tevékenysége, minél találékonyabb az újszerű kapcsolatok teremtésében. Ez a stratégia túl van a többséghez való idomuláson, az inkluzív-asszimilációs kényszeren, ahogyan az exkluzív-gettószerű bezártságon is. Mindeközben szem előtt kell tartanunk az útmutatást: soha ne váljatok többségivé, vonuljatok ki a fennállóból...

Bezzeg Gyula fotója